

**Γιώργος Σεφέρης, *Μυθιστόρημα*
ΙΒ΄ ("Μποτίλια στο πέλαγο"):
Προτάσεις για τη διδασκαλία
του ποιήματος στη Γ΄ Γυμνασίου**

Εισηγητής: Λεωνίδα Γαλάζη
Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας
Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων
Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2016

ΕΝΟΤΗΤΑ

«Ο ΤΟΠΟΣ ΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ»

- Για μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας γύρω από το ποίημα «Μποτίλια στο πέλαγο», βλ. ενδεικτικά Λεωνίδα Γαλάζη, «Γιώργος Σεφέρης, *Μυθιστόρημα IB'* ("Μποτίλια στο πέλαγο"): Προτάσεις για τη διδασκαλία του ποιήματος»:

https://www.academia.edu/21650359/MPOTILIA_STO_PELAGO_EISHGHSH

Ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για τη μελέτη της ποίησης του Σεφέρη

- Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων στο Ποιητικό Έργο του Γ. Σεφέρη
- <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/tools/concordance/seferis/>
- Στον ίδιο δικτυακό τόπο υπάρχουν συμφραστικοί πίνακες λέξεων και για το έργο άλλων μειζόνων νεοελλήνων ποιητών.

Προεργασία για την επιλογή δεικτών επιτυχίας και επάρκειας [1]

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, *Ο λόγος
ανάγκη της ψυχής. Κείμενα Λογοτεχνίας Γ'
Γυμνασίου. Βιβλίο μαθητή:*

[http://econtent.schools.ac.cy/mesi/logotechnia/
didaktiko_yliko/c_gymnasiou/vivlio_mathiti_c_g
ymn_2014.pdf](http://econtent.schools.ac.cy/mesi/logotechnia/didaktiko_yliko/c_gymnasiou/vivlio_mathiti_c_gymn_2014.pdf) , σ. 89. [Παρατίθεται μόνο το
πρώτο στροφικό σύνολο του ποιήματος.]

Εισήγηση: Να διδαχθεί ολόκληρο το ποίημα.
Όχι μόνο το πρώτο στροφικό σύνολο.

Προεργασία για την επιλογή δεικτών επιτυχίας και επάρκειας [2]

- Για ολόκληρο το ποίημα, βλ. Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, ¹³1981, 57.
- Το ποίημα, όπως και το συνολικό ποιητικό έργο του Σεφέρη, υπάρχει και στον δικτυακό τόπο *Ανεμόσκαλα* (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας): http://www.greek-language.gr/Resources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=1559

Προεργασία για την επιλογή δεικτών επιτυχίας και επάρκειας [3]

- Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής. Κείμενα Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου. Ερωτήσεις -Δραστηριότητες. Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Λευκωσία, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, 2014, 62-67.*
http://econtent.schools.ac.cy/mesi/logotechnia/didaktiko_yliko/c_gymnasiou/vivlio_ekpaideftikou_c_gymn_2014.pdf

Προεργασία για την επιλογή δεικτών επιτυχίας και επάρκειας [4]

- Γενική ενημέρωση για τους δείκτες επιτυχίας και επάρκειας:

http://www.moec.gov.cy/analytika_programmata/politiki_deiktes_epitychias_eparkeias.html

- Ειδικά για τους προτεινόμενους δείκτες στη *Λογοτεχνία Γυμνασίου*, βλ.

http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytika_programmata/dee_gym_logotechnia.pdf

Κριτήρια για την επιλογή δεικτών [1]

- Για τα κριτήρια που λαμβάνουμε υπόψη μας προτού επιλέξουμε δείκτες επιτυχίας και επάρκειας για ένα μάθημα Λογοτεχνίας, βλ. ενδεικτικά: Λεωνίδας Γαλάζης, «Επιμόρφωση Συντονιστών Φιλολογικών Μαθημάτων στους δείκτες επιτυχίας – επάρκειας (Δεκέμβριος 2015): ένα παράδειγμα εφαρμογής στο μάθημα Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου»:

Κριτήρια για την επιλογή δεικτών [2]

- http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/imerides_seminaria_synedria/epimorfosi_syntoniston_deiktes_logotechnia.pdf , σσ. 4-7.
- Η ανάδειξη της λογοτεχνικότητας, η συνεξέταση μορφής-περιεχομένου, σε συνάρτηση με τους αξιακούς κώδικες και το συγκινησιακό στοιχείο (συναίσθημα), είναι τα κύρια κριτήριά μας.

Κριτήρια για την επιλογή δεικτών [1]

- Αναλυτικότερα, για τη μεθοδολογία διδασκαλίας της Λογοτεχνίας, βλ. «Πρακτικά ζητήματα διδασκαλίας και αξιολόγησης»:
http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytika_programmata/praktika_zitimata_didaskalias_axiologisis.pdf
- Βλ. επίσης:
http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytika_programmata.html

Επιλογή δεικτών

- Έχοντας μελετήσει τη βιβλιογραφία του ποιήματος, μπορούμε να προχωρήσουμε στην επιλογή δεικτών επιτυχίας και επάρκειας για τη διδασκαλία του.
- Διαβάζουμε το ποίημα:

http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=155

Ποιους δείκτες επιλέγετε για τη διδασκαλία του ποιήματος;

http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytika_programmata/dee_gym_logotechnia.pdf

α) Δείκτες λογοτεχνικού γραμματισμού

β) Δείκτες αξιακού περιεχομένου

- Κατά την επιλογή των δεικτών, λαμβάνουμε υπόψη μας τον διδακτικό χρόνο. Εισήγηση: Να αφιερώσουμε 3 περιόδους για το ποίημα του Γ.Σ. και άλλα τρία συνεξεταζόμενα κείμενα.

Συνεξεταζόμενα κείμενα

- Γιώργος Σεφέρης, *Μυθιστόρημα ΙΒ΄* («Μποτίλια στο πέλαγο»), *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, ¹³1981, 57.
- Κώστας Π. Μιχαηλίδης, «Τα χωριά μας» *Περιοδική, Λευκωσία*, 1980.
- Ρήνα Κατσελλή, *Στα βουνά της Τραμουντάνας*, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα, 2012 (1973), 9, 23-25.
- Γιάννης Ρίτσος, «Ο τόπος μας», *Ο τοίχος μέσα στον καθρέφτη* (1967-1971), Αθήνα, Κέδρος, 1989. [για αδίδακτο]

Για τα κείμενα, βλ.

https://www.academia.edu/21650359/MPOTILIA_STO_PELAGO_EISHGSH (συνημμένο αρχείο)

Α΄. ΔΕΙΚΤΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ [1]

Δείκτες επιτυχίας

α) Να αναγνωρίζουν στα ποιητικά κείμενα τη «φωνή που μιλάει».

β) Να αναγνωρίζουν τη συλλογικότητα στη λογοτεχνία του «εμείς».

γ) Να κατανοούν τις συνδηλώσεις και τις πιθανές σημασίες των συμβόλων.

δ) Να αναγνωρίζουν τα σχήματα λόγου και τη λειτουργία τους.

Δείκτες επάρκειας

α) η «φωνή που μιλάει» στην ποίηση ως «ποιητικό εγώ» ή «ποιητικό υποκείμενο»

β) ποίηση: ο διδακτικός ή επικός-ηρωικός χαρακτήρας της ποίησης «του εμείς» και ο λυρικός χαρακτήρας της ποίησης «του εγώ».

γ) μεταφορική σημασία των λέξεων, ποιητικό σύμβολο

σχήματα λόγου (εδώ: σημασιολογικά: μεταφορά / συντακτικά: επανάληψη)

Α΄. ΔΕΙΚΤΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ [2]

ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

ε) να ξεχωρίζουν τις κύριες λειτουργίες του αφηγητή στο απόσπασμα από τα *Βουνά της Τραμουντάνας* (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου του

ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ

πρωτοπρόσωπη αφήγηση
οπτική γωνία
εσωτερική εστίαση
https://www.academia.edu/21650359/MPOTILIA_STO_PELAGIO_EISHGHSI = (Συνημμένο, σσ. 4-5)
φωνή του αφηγητή (εδώ ενδοκειμενικού, αυτοδιηγητικού)
(ό.π., σσ. 3-6)

Α΄. ΔΕΙΚΤΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ [3]

Δείκτες επιτυχίας

στ) Να διερευνούν τους τρόπους με τους οποίους οι ποιητές και η μυθιστοριογράφος χειρίζονται την τεχνική της οπτικής γωνίας για να μεθοδεύσουν την περιγραφή τους και να βοηθήσουν τον αναγνώστη να διεισδύσει στον ψυχικό κόσμο του ποιητικού υποκειμένου (στα δύο ποιήματα) και του πρωτοπρόσωπου αφηγητή (στο μυθιστόρημα).

Δείκτες επάρκειας

οπτική γωνία στην περιγραφή

Β΄ . ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΞΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Δείκτης επιτυχίας	Δείκτης επάρκειας
1. Να αναγνωρίζουν το ταξίδι ως λογοτεχνικό «τόπο» αυτογνωσίας και πολιτισμικής Πραγματογνωσίας. [Β΄ τάξη]	-πολλαπλές σημασίες του ταξιδιού -η συμβολική διάσταση του ταξιδιού στη λογοτεχνία
2. Να προσδιορίζουν τη σχέση ανθρώπου και τόπου σε συνάρτηση με την αυτογνωσία (ατομική και συλλογική).	-σχέση ανθρώπου-τόπου -ατομική και συλλογική αυτογνωσία

Πορεία διδασκαλίας

1^η διδακτική περίοδος

- Πολύ σύντομη γενική αναφορά στον Γιώργο Σεφέρη και στην ποίησή του: http://www.greek-language.gr/Resources/literature/tools/concordance/timeline.html?cnd_id=1
- Πρόκληση ενδιαφέροντος: Σχολιασμός τίτλου: «Μποτίλια στο πέλαγο» και διατύπωση υποθέσεων για το περιεχόμενο του ποιήματος.
- ανάγνωση του αποσπάσματος:
http://www.greek-language.gr/Resources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=1559

1^η περίοδος [2]

- Προβληματισμός: Να συνεχίσουν οι ίδιοι το ποίημα, με βάση τον τίτλο του.
- Ανάγνωση ολόκληρου το ποιήματος: Ελέγχουν αν οι υποθέσεις τους επαληθεύονται.
- Με απλά ερωτήματα, όπως λ.χ. **ποιος μιλά στο ποίημα, πού βρίσκεται, από πού και τι βλέπει**, εκμαιεύουμε από τους μαθητές ότι στο ποίημα έχουμε ένα **συλλογικό ποιητικό υποκείμενο**, τους ναυαγούς, που βλέπουν από την ακρογιαλιά το **τοπίο που περιγράφεται** (από κάτω προς τα πάνω).

1^η περίοδος [3]

- Κατά την περιγραφή του τοπίου από τους μαθητές, τους καθοδηγούμε να προσέξουν, από τη μια, τη **ρυθμική επανάληψη** και την **παράταξη των ουσιαστικών** στο πρώτο στροφικό σύνολο και την **κυριαρχία των ρημάτων** στο δεύτερο, που συνδέονται με την παρουσία των ναυαγών στην ακρογιαλιά, την προσπάθειά τους να ξεκουραστούν και να ανασυνταχθούν, για να συνεχίσουν το ταξίδι, έστω και με «σπασμένα κουπιά».
- Προσέγγιση του ποιήματος του Κώστα Π. Μιχαηλίδη (1928-1998) «Τα χωριά μας», με την ανάγνωση του οποίου **αρχίζουμε τη συστηματική συνανάγνωση των κειμένων που επιλέξαμε.**

1^η περίοδος [4]

- Ενδείκνυται μια πολύ σύντομη αναφορά στον ποιητή και καθοδήγηση των μαθητών να βρουν οι ίδιοι πληροφορίες:
<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=462&t=1197>
- Εκμαίευση με τις κατάλληλες ερωτήσεις από τους μαθητές μας της παρατήρησης ότι και στο ποίημα του Κ. Μιχαηλίδη ο αναγνώστης «ακούει» τη **φωνή ενός συλλογικού ποιητικού υποκειμένου**, μόνο που εδώ η **φορά της περιγραφής** είναι αντίστροφη, απ' ό,τι συμβαίνει στο «Μποτίλια στο πέλαγο», δηλαδή από πάνω προς τα κάτω.

1^η περίοδος [5]

- Στο ποίημα του Κ. Μιχαηλίδη δεν έχουμε μόνο την οπτική γωνία των ανθρώπων-παρατηρητών (Κυπρίων που ανοικοδομούν τον τόπο τους μετά το 1974), αλλά και τη «διπλή ματιά του θεού», που παραπέμπει στην κυπριακή τραγωδία και στη de facto διαίρεση του νησιού.

- Αξιολόγηση

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:

Σε ποιο σχήμα λόγου στηρίζεται η περιγραφή του τόπου στο πρώτο στροφικό σύνολο του ποιήματος του Γ. Σεφέρη «Μποτίλια στο πέλαγο» και ποιο είναι το κυρίαρχο εκφραστικό μέσο με το οποίο περιγράφεται ο τόπος στο ποίημα «Τα χωριά μας» του Κ. Π. Μιχαηλίδη.

ΤΕΛΟΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

2^η διδακτική περίοδος

Συνέχιση συνανάγνωσης

- Ρήνα Κατσελλή: **Πολύ σύντομη** αναφορά στη συγγραφέα και στο έργο της:

<http://www.biblionet.gr/author/102881/>

- Πριν από την ανάγνωση του τρίτου κειμένου, δηλ. του αποσπάσματος από το ιστορικό μυθιστόρημα της Ρ. Κατσελλή *Στα βουνά της Τραμουντάνας* (1973), είναι καλό να δοθούν στους μαθητές οι αναγκαίες πληροφορίες, για να είναι σε θέση να το κατανοήσουν.

ΑΝΑΓΚΑΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Στο μυθιστόρημα *Στα βουνά της Τραμουντάνας* πρωταγωνιστεί ο σοφολογιότατος γιατρός και ιερωμένος Ιωάννης Κλαππωτός, που εξορίστηκε στην Κύπρο από τον Κωνσταντίνο Ε΄ Ίσαυρο, τον 8ο αιώνα μ.Χ. Στο απόσπασμα που επιλέξαμε ο εξόριστος φτάνει στην Κερύνεια, για πρώτη φορά στη ζωή του.

2^η περίοδος [2]

- Μετά την ανάγνωση, ζητούμε από τους μαθητές να συγκρίνουν το πεζό κείμενο με τα ποιητικά που προηγήθηκαν, **ως προς την οπτική γωνία της περιγραφής**. Τους καθοδηγούμε να προσέξουν την παρουσία στα *Βουνά της Τραμουντάνας* ενός μόνο παρατηρητή, του **πρωτοπρόσωπου αφηγητή**, και να σχολιάσουν ότι αρχικά παρατηρεί το τοπίο από το εμπορικό καράβι και έπειτα έχοντας ήδη αποβιβαστεί στην Κερύνεια (**εσωτερική εστίαση**).

2^η περίοδος [3]

- Περιγραφή του τοπίου: Καθοδηγούμε επαγωγικά τους μαθητές να διαπιστώσουν ότι: Στο «Μποτίλια στο πέλαγο» και στα *Βουνά της Τραμουντάνας* έχουμε παρόμοιο συνδυασμό ενός τυπικά μεσογειακού θαλασσινού και ορεινού ή ημιορεινού τοπίου, σε αντίθεση με το τοπίο στο «Στα χωριά μας», όπου λείπει το θαλασσινό στοιχείο και δεσπάζει η αντίθεση βουνού-κάμπου.

2^η περίοδος [4]

- Ανακεφαλαιώνουμε: Μέχρι το σημείο αυτό, η συνανάγνωση των τριών κειμένων αφορούσε τις **τροπικότητες της περιγραφής**.
- Καθορίζουμε τον δεύτερο άξονα της συνανάγνωσης: **Η σχέση των ανθρώπων με τον τόπο**.
- Ενδεικτική πορεία επεξεργασίας του δεύτερου άξονα:
- Υπογράμμιση των ρημάτων του δεύτερου και τρίτου στροφικού συνόλου στο ποίημα «Μποτίλια στο πέλαγο».

2^η περίοδος [5]

- Συσχετισμός της σημασίας των πιο πάνω ρημάτων: αναφέρονται σε μια αποτυχία ή ήττα, που όμως δεν οδηγεί στην οριστική αποτελμάτωση και παραίτηση, αφού στο τέλος οι ναυαγοί επιβιβάζονται ξανά στο καράβι και συνεχίζουν το ταξίδι τους: *αράξαμε, να ματίσουμε, να πιούμε, να κοιμηθούμε, βρήκαμε, παίξαμε κλπ.*

2^η περίοδος [6]

- Προβληματισμός επίσης για τις συνδηλώσεις του νομίσματος και των ζαριών: στοιχείο της ανθρώπινης ευθύνης και των λαθών που οδηγούν στην τραγωδία.
- Υπογράμμιση των ρημάτων στο ποίημα «Τα χωριά μας»:

2^η περίοδος [7]

- Αν εξαιρεθούν το συνδετικό ρήμα *είναι*, που αναφέρεται στα χωριά, και το ρήμα *κοιτάζει*, υποκείμενο του οποίου είναι ο θεός, τα υπόλοιπα ρήματα αναφέρονται σε συλλογικές ενέργειες, δηλαδή στις γεωργικές εργασίες και στην ανοικοδόμηση μετά το 1974. Μόνο που η οικοδόμηση των νέων σπιτιών δεν συνδέεται με μια αίσθηση ασφάλειας και σταθερότητας, αλλά με μια ρευστή **κατάσταση μετεωρισμού πάνω από μια ξένη για τα πρόσωπα του ποιήματος γη.**

2η περίοδος [8]

Η ρευστότητα αυτή αποδίδεται με την εικόνα του βουλιάγματος των ανθρώπων στο χώμα, που καλό είναι να συγκριθεί με την εικόνα της αναχώρησης των ναυαγών για νέο ταξίδι στο «Μποτίλια στο πέλαγο».

- Αξιολόγηση:

α) Αφού υπογραμμίσετε τα ουσιαστικά και τα ρήματα στο ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Ο τόπος μας», να γράψετε: i. τις κυριότερες εικόνες που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να περιγράψει το ελληνικό τοπίο και ii. τις ενέργειες των ανθρώπων μέσα στο πλαίσιο του τοπίου που περιγράφεται στο ποίημα [Αδίδακτο ποίημα]

2^η περίοδος [9]

β) Να συγκρίνετε τη σχέση των ανθρώπων με τον τόπο, όπως αυτή παρουσιάζεται: i. στο ποίημα του Γ. Σεφέρη «Μποτίλια στο πέλαγο», ii. στο ποίημα «Ο τόπος μας» του Γ. Ρίτσου και iii. στο απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Ρ. Κατσελλή *Στα βουνά της Τραμουντάνας*.

3^η διδακτική περίοδος [1]

- Εξέταση εργασιών
- Ολοκλήρωση της συνανάγνωσης με βασικό άξονα τη σχέση ανθρώπου-τόπου:

□ Εκμαιεύουμε από τους μαθητές τις εξής παρατηρήσεις:

α) Η Κερύνεια στα *Βουνά της Τραμουντάνας*, ως τόπος εξορίας, είναι ένας χώρος ανοίκειος για τον αφηγητή. Όλα του φαίνονται παράξενα και πολύ μικρά σε μέγεθος, σε σύγκριση με τα τοπία της Κωνσταντινούπολης. Σε αυτό το «άθλιο πλαίσιο», όπως το ονομάζει, βλέπει τους ψαράδες, τους γέρους και τα παιδιά, που του φαίνονται «βρόμικα και μίζερα».

3^η διδακτική περίοδος [2]

β) Σε κανένα από τα τρία κείμενα η σχέση των ανθρώπων με τον τόπο δεν είναι αρμονική, αν ληφθεί υπόψη ότι στο «Μποτίλια στο πέλαγο» οι ναυαγοί πολύ γρήγορα εγκαταλείπουν τον τόπο της συντριβής και της ήττας σε αναζήτηση μιας νέας προοπτικής.

γ) Στο «Τα χωριά μας» η θετική σημασιοδότηση της γεωργικής και οικοδομικής δραστηριότητας των ανθρώπων αντιπαραβάλλεται προς την αρνητική σημασιοδότηση του βουλιάγματος μέσα στο χώμα, του εγκλεισμού «σε μια άλλη γη» και την επιτήρηση του Θεού.

3η διδακτική περίοδος [3]

δ) Στα βουνά της Τραμουντάνας είναι διάχυτη η δυσφορία του Ιωάννη για τον τόπο της εξορίας του και η νοσταλγία του για την Κωνσταντινούπολη.

- Εργαστήρι δημιουργικής γραφής:

- Δοκιμάστε να αποδώσετε σε μορφή διηγήματος την εικόνα της Ελλάδας όπως την περιγράφουν οι Γ. Σεφέρης και Γ. Ρίτσος στα ποιήματά τους ή την εικόνα της Κερύνειας στο απόσπασμα

3^η περίοδος [4]

του μυθιστορήματος *Στα βουνά της Τραμουντάνας*.

- Γράψτε ένα ποίημα με θέμα «Ο τόπος μου»: Μπορεί σε αυτό είτε να γράψετε για ό,τι σας αρέσει σε σχέση με τον τόπο σας ή, αντίθετα, για ό,τι σας στενοχωρεί και σας προβληματίζει.

Το εργαστήρι μπορεί να γίνει στην τάξη. Η συμμετοχή σε αυτό να είναι προαιρετική. Εναλλακτικές δημιουργικές εργασίες για όσους δεν θα λάβουν μέρος (π.χ. Λέσχη Βιβλίου).

ΤΕΛΟΣ ΤΡΙΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ